

KULTÚRA ZÁPADU v agónii...

Tento článok som pripravil z úryvkov vybraných z mojej knihy „Kultúra Západu v agónii“ (podtitul knihy: „O európskom maliarstve a estetike od renesancie až po ich exitus a o západnej civilizácii vo svetle biblických prorokiev“) (M.B.)

Vo všeobecnosti platí, že umenie je odrazom skutočnosti, pomerov – stavu kultúry, morálky, spôsobu myslenia (náboženstva a filozofie), ekonomickej situácie, životnej úrovne a štýlu – panujúcich v danej oblasti a dobe. Pravda, týka sa to iba pomerov v tom spoločenstve ľudí, ktoré prichádza nejakým spôsobom do styku s umením, teda tej vrstvy ľudí, z ktorej pochádzajú tvorcovia a „konzumenti“ umenia (o tom aká bola v minulosti skutočnosť v iných vrstvách spoločnosti nás iba občas, aj to neúplne, informujú napr. niektoré žánrové obrazy realistických maliarov alebo diela realistických spisovateľov). Teda umenie možno využiť ako pomerne spofahlivý obraz (alebo „indikátor“) stavu spoločnosti, predovšetkým jej kultúry, t.j. etiky a estetiky; toto platí nielen o minulých obdobiach, ale v plnej miere aj o dnešku: ak sa hlavné trendy súčasného umenia nesú v znamení absurdity, nihilizmu alebo amorálnosti, skrátka antiumenia, je to neklamný znak úpadku dnešnej kultúry, signál postupnej deštrukcie civilizácie, degenerácie spoločnosti. Zatvárať pred tým oči alebo dokazovať opak – napríklad tým, že sa argumentuje súčasným nevidaným rozmachom vedy a techniky –, môže síce „učičkať“ časť neinformovanej spoločnosti, vzbudiť falošný optimizmus (podobný tomu, ktorým sa napr. opájali humanisti 19. storočia, a ktorý sa rozplynul v 20. storočí, najmä po strašných kataklizmách dvoch svetových vojen), ale celkom isto to nepresvedčí a neuspokojí ľudí, ktorí uvažujú a poznajú históriu.

Od gotiky k renesancii

...pozrieme sa, ako o kráse zmyšľali stredovekí myslitelia. Stredovek zo zásady stotožňoval krásu stvorenstva so Stvoriteľom (krása bola často stotožňovaná s dobrom – je to vlastne harmónia, ktorej autorom je Boh). Krásu zmyslovú však napriek tomu pokladal za zlo, za nástroj zvädzania; tak zmyšľal nielen „staroveký“ Bazil Veľký (330-379), ale aj „učiteľ cirkvi“, opát Bernard z Clairvaux (1091-1153), František z Assisi (1182-1226) a iní muži, ktorí svojím učením cez cirkev podstatnou mierou ovplyvnili myslenie a „životný štýl“ vtedajšieho sveta. Pre Tomáša Aquinského (1225-1274) je krásou to, čo teší prostredníctvom zraku, čo sa však líši od dobra: krása nás uspokojuje priamo, dobro nie (ak ide o dobro, tu chceme a musíme konať). Od 12. stor. postupne dochádza k náboženskému zduchoveniu prírody, a keďže na prírode sa podieľa Boh, je krása v gotike chápaná ako „spirituálny dekór“ – krásna materiálna forma sa stáva výrazom duchovných kvalít. Napr. pri sochách nejde o to, aby boli telesne krásne (ako v antike), ale aby telesne vyjadrovali duchovné kvality.

V dobe renesancie dochádza k zásadnému zvratu: začína sa napodobňovať antika. Vo všetkom, najmä vo výtvarnom umení, ale aj vo filozofii, sa zjavne reštaučuje pohanstvo, a to i s jeho záujmom o telo (zdravé, silné, nahé), o Platóna a iných *pohanských filozofov a dramatikov* a o *pohanskú mytológiu*. Je to niečo úplne cudzie dovtedajšiemu (gotickému) štýlu umenia a spôsobu myslenia. Renesancia vznikla na území dnešného Talianska, vrchol dosiahla v 15. stor. (tzv. quattrocento) a jej vznik súvisel so zmenou života vtedajšej spoločnosti, najmä so vznikom bohatej vrstvy vtedajších „podnikateľov“ (kupcov, bankárov).

Prepych, bohatstvo, rafinovanosť vedie k úpadku morálky.² Z obdobia slávneho talianskeho quattrocenta, najmä z Florencie, ale aj iných mestských štátov sa nám zachovali napr. mnohé opisy hostín, rôznych slávností, alegorických sprievodov a pod., ktoré svojím prepychom a perverznosťou presahujú naše chápanie i predstavy. Každý z vládcov mesta si vydržoval na

svojom dvore umelcov a filozofov; azda „najveľkorysejším“ bol v tomto smere Lorenzo Medici. Nemravný, perverznejší život týchto snobských boháčov sa absolútne nezohoduje s kresťanským učením. Utekajú sa preto k pohanstvu, k antike (to sa týka nielen vládcov miest, ale aj vysokých cirkevných hodnostárov): sochy a obrazy nahých pohanských „bohov“ zdobili nielen paláce vládcov miest, ale aj rezidencie kardinálov, biskupov, ba i samotného pápeža. Aj spôsob života a morálka týchto najvyšších predstaviteľov rímskej cirkvi sa príliš nelíšili od spôsobu života a morálky spomínaných svetských vládcov: smilstvo, vraždy, perverzné zábavy, korupcia tu mali trvalé „domovské právo“. ³ Pohanská filozofia sa dobre hodí k ich spôsobu života a antické umenie, ktoré má záľubu v zobrazovaní nahého tela, plne vyhovuje ich perverznejmu životu.

Situácia v západnej Európe v 18. – 19. storočí

Osemnásť storočie býva nazývané storočím osvietenstva. Osvietenstvo bolo ideové hnutie epochy prechodu Európy z éry feudalizmu do éry kapitalizmu, ktoré nadväzovalo na renesanciu a humanizmus; presnejšie: išlo o novú fázu humanizmu, strácajúceho v tomto čase kresťanský charakter a nadobúdajúceho charakter „bojovne ateistický“ („antiteistický“) a popritom veľmi sebavedomý a až chorobne optimistický: novým „náboženstvom“ sa stáva racionalizmus, viera v Boha je nahrádzaná vierou v pokrok (v akúsi „evolúciu“ vo všetkých oblastiach), ktorý závisí práve najmä od rozumu (od vedy a vzdelania, osvety). ⁴

Ale postupne sa začína proti pôvodným humanistickým ideálom a tézám (teda aj proti umeniu a estetike klasicizmu) zdvíhať stále väčšia opozícia: proti rozumu sú stavané zmysly; proti úvahám cit a fantázia; proti jednote mnohosť; proti typickému individuálnosti; proti snahe odvodzovať všetko od prírody, spúťanej pravidelnosťou, snaha vychádzať z prostej, skutočnej prírody; proti stotožňovaniu krásy s pravdou uvažovanie o krásе relatívnej, premenlivej, viazanej na dobový vkus. Tieto tendencie sa prejavujú už od 18. stor., postupne silnejú a rozhodujúcimi sa stávajú v 19. storočí, najmä na jeho sklonku. Súčasne sa stále viac prejavuje názorová divergencia vo všetkých oblastiach: vznikajú, vyvíjajú sa a narážajú na seba často v zúrivých polemikách (ba i v krvavých stretnutiach) ⁵ názory úplne protichodné. Tieto rozpory poznačili nielen politiku, filozofiu, teológiu a slovesné umenie, ale aj umenie výtvarné – pričom často dochádza k situáciám, ktoré oprávnené možno označiť ako „zmätky“.

„Klasickú podobu“ osvietenstvo nadobudlo najmä vo Francúzsku, kde odpor voči kráľovskému i cirkevnému (pápežskému) absolutizmu bol najostrejší i keď, pravdaže, neboli pred ním uchránené ani iné národy Európy (najmä jej západnej časti).

Koniec 19. a prvá polovica 20. stor.

je obdobím víťazného ťaženia tzv. „moderného umenia“. Zmätky, ktoré započali v druhej polovici 19. storočia vo Francúzsku, zasiahli celú Európu, ba i mimoeurópske štáty. Neskôr sa tu veľmi výdatne zaangažovali (prvý raz v histórii) aj nemeckí (resp. v Nemecku pôsobiaci) umelci a estetici: tu sa zrodili viaceré smery tzv. „moderného umenia“ (vrátane „absurdného antiumenia“).

Ide o najsmutnejšiu etapu európskej kultúry, obdobie, ktoré si plným právom zasluhuje označenie z titulu knihy – *agónia* ⁶ Po nej nasleduje už iba *exitus* (smrť), ⁷ a smrť je vždy spojená so smútkom. Koniec 19. a začiatok 20. storočia je – na rozdiel od predchádzajúcej doby (ktorá bola plná „humanistického optimizmu“) – érou smútku. Prispelo k tomu v podstate sklamanie s nespĺnených sľubov osvietenských racionalistov: namiesto „raja“ vo svete, vybudovaného s pomocou vedy (rozumu) a vzdelania (osvety), ale bez Boha, prichádza naozajstné „peklo“ – najstrašnejšie vojny v celej histórii ľudstva, hospodárske krízy, prehľubuje sa sociálna nespravodlivosť, rastie všeobecná nespokojnosť.

Áké vlastne bolo to 20. storočie? Pre ilustráciu dovolte odcitovať pár viet Jána Čulíka, prekladateľa svetoznámej knihy anglického autora Paula Johnsona „A History of 20th Century“

(„Dejiny 20. storočia“) do češtiny, ktoré napísal v doslove k tejto pozoruhodnej knihe: *„Je to hrozné čítanie. Panoráma dejín dvadsiateho storočia je otrasná, je to horor – o to väčší, že nejde o fikciu, ale o skutočnosť. Azda v žiadnej dobe sa nenakopilo toľko krutosti a zverstiev, lži a beznádeje ako práve v našej dobe, ktorá pokrytecky skloňuje slová pokrok, sloboda, demokracia a ľudské práva vo všetkých pádoch s výsledkom diabolicky paradoxným... Mnohí čitatelia sú príliš mladí, aby sa mohli pamätať na udalosti, ktorých následky rozhodujúcim spôsobom ovplyvnili ich život. Oficiálny zmanipulovaný a ľživý názor im bol vštepený už v škole, a pokiaľ nepátrajú po pravde z vlastnej iniciatívy, nedovedia sa ani dnes celkom nič a zostávajú naďalej v zajatí naučených fráz, ilúzií a predsudkov.“*

Aspoň zbežne sa teraz podívajme na niektoré udalosti, ktoré sa odrazili v názoroch a umení (nezabúdajme pritom, že tu ide o obojstrannú podmienenosť) 20. storočia. Ale nepozerať sa cez ružové okuliare, ktoré sa nám na nos snaží nasadiť do ozrutných rozmerov prebujnená propaganda humanistov alebo ideológov iných „optimistických“ hnutí (napr. New Age)!

Pri líčení situácie v 19. stor. (v III. časti knihy) sme dospeli k momentu, keď umenie zasiahla smrteľná choroba. Začala vlastne už vtedy, keď sa impresionisti, ako organizovaná skupina s vlastným opozičným programom, odtrhli od hlavného prúdu svetového umenia (presnejšie umenia Západu), ale spočiatku prebiehala viac-menej latentne.

Možno niekoho prekvapí, že jedným z „etiologických agensov choroby“ bol „virus“ importovaný z Ďalekého Východu: japonské výtvarné umenie prišlo do módy – mnohí umelci zbierali japonské miniatúry a snažili sa ich napodobňovať (je to známe najmä o tzv. postimpresionistoch). Import cudzích kultúr vedie vždy k nebezpečnému „ochoreniu“ domácej kultúry: niet pochyb, že napr. invázia africkej kultúry cez hudbu (hoci Afroameričanmi modifikovanú), alebo ázijskej kultúry cez budhistické a hinduistické náboženstvo (resp. „filozofiu“) do Európy ťažko postihlo už i tak vážne chorú „západnú kultúru“.

Prvé symptómy smrteľnej choroby umenia sa zjavne prejavili už u postimpresionistov (spomeňme z nich aspoň Cezanna, van Gogha, Gauguina, Muncha), ale plne sa rozvinuli až začiatkom 20. storočia.

Podľa H. Taina pri skúmaní umenia akéhokoľvek obdobia treba „vystihnúť ducha doby“, daného vplyvom *doby predchádzajúcej* (v našom prípade je to spomenutý vývoj v umení konca 19. storočia, ako i filozofické názory a politicko-ekonomické pomery, o ktorých sme si hovorili v časti III.) a *súčasných okolností*. Prichodí nám teda povedať niečo o tých „súčasných okolnostiach“, t.j. o situácii (napr. o politike, o ekonomických a sociálnych problémoch, o filozofii) v 20. storočí, najmä v jeho prvej polovici.

Situácia v Európe v prvej polovici 20. storočia

Aké boli pomery v Európe na konci 19. storočia? Na jednej strane to bol dovtedy nevidaný technický a vedecký rozvoj, na druhej strane veľké sociálne napätie a súčasne zmätok spôsobený širokou akceptáciou rôznych **pseudovedeckých „teórií“** (napr. darvinizmu a marxizmu) a z toho vyplývajúcej (existenciálnej) *úzkosti* u jedných, alebo *sklonom k „revolučnosti“ až anarchizmu* u iných. Ale u značnej časti intelektuálov to vyústilo do *epikurejstva a popierania akýchkoľvek morálnych princípov*.

A na začiatku 20. storočia tieto zmätky v hlavách väčšiny intelektuálov ešte viac posilnili dve nové, veľmi populárne teórie:

S prvou prišiel Sigmund FREUD (1856-1939), viedenský psychiater. Ten zaviedol novú liečebnú metódu, ktorú nazval psychoanalýza, a ktorá bola (aspoň spočiatku) nepochybným prínosom pre vtedajšiu psychiatriu. V tom čase sa totiž v psychiatrii používali veľmi drastické liečebné metódy (drogy, týranie, elektrošoky), ktoré nielen mučili, ale často i usmrtili úbohých pacientov. Psychoanalýza bola typickou psychoterapeutickou metódou, spočívajúcou na rozhovore pacienta s terapeutom, na „rozbere“ jeho problémov a pokuse o ich odstránenie pomocou zaujatia „správneho postoja“ k nim. Psychoana-

lýza v mnohých prípadoch naozaj pomohla; je to pochopiteľné, veď je známe, že samo „vyrozprávanie sa“ neurotického pacienta neraz zmierni jeho ťažkosti (v podstate na tom a na cieľnom sugestívnom ovplyvnení pacienta spočíva účinok každej psychoterapie, nezávisle na tom, na akom „teoretickom základe“ je postavená). Psychoanalýza sa stávala čoraz populárnejšou, a to nielen pre svoje úspechy v liečbe neurotikov a hysterikov, ale aj (ba najmä) vďaka jej masívnej propagácii „vedeckými“ (resp. „populárno-vedeckými“) článkami a knihami jej autora. Freud sa totiž snažil stoj čo stoj o „teoretické zdôvodnenie“ svojej liečebnej metódy. Keďže bol ateistom (pôvodom bol žid), jeho „vysvetľovanie“ (nielen účinku metódy, ale vlastne celej psychiky človeka) bolo primitívne materialistické; navyiac si pomáhal (aspoň v terminológii) pohanskou mytológiou. Vytvoril tak fantasticky iracionálny systém špekulácií, ktorý zdanlivo logicky vysvetľoval tajomný duševný svet človeka. Pre vtedajších intelektuálov bol prítiažlivý najmä z dvoch dôvodov: 1. zaobíšiel sa bez Boha a jeho prikázaní (teda i bez kresťanskej a židovskej morálky), 2. vyzdvihol sex na ten najvyšší piedestál: prakticky všetko ľudské konanie je podľa Freudových špekulácií determinované sexom (resp. konfliktom medzi libidom a realitou). Podľa Freuda ľudská psychika pozostáva z vedomia a nevedomia a je určovaná spolupôsobením troch zložiek: pudového id („ono“), vedomého ega („ja“) a superega („nadja“) (pričom superego je z najväčšej časti nevedomé, obsahuje prvotne obrazy pudových objektov, napr. matky, neskôr zvyky prevzaté od rodičov; superego vlastne „nahrádza rodičov“ pri kontrole pudových impulzov, je potomkom „Oidipovského komplexu“).

Svedomie, ktoré prv hralo významnú úlohu (dokonca i u niektorých ateistov, napr. u francúzskych osvietených filozofov 18. stor.), bolo Freudovou hypotézou úplne degradované: podstatou pocitu viny je vraj „napätie medzi superego a ego, ktoré mu podlieha“. Sociológovia hovoria síce naďalej o vine, ale iba o „kolektívnej vine spoločnosti“, pretože vytvorila „podmienky, v ktorých sú zločiny a neresti nevyhnutné“, ale osobná vina je popieraná: pocit osobnej viny je vraj ilúzia, ktorej sa človek musí zbaviť: nikto nie je vinný ako individuum.⁸

Freud mal „nové a zaujímavé vysvetlenie pre všetko“ (pričom veľký význam prikladal aj snom): pre ľudské myslenie i konanie (a to aj pre to najpodivnejšie a najnemorálnejšie), pre náboženstvo (ide vraj o „davovú ilúziu“), samovraždy i „samovražedné európske vojny“ (zaviedol pojem „inštinkt smrti“, ktorý bol neskôr z vulgarizovaný na „túžbu po smrti“). Svoje výmysly vydával za akési dogmy: všetkých, ktorí s ním nesúhlasili, mal snahu považovať za slabomyseľných, ktorých treba „liečiť“. Freudizmom bola (a je) priamo alebo nepriamo ovplyvnená väčšina „moderných“ filozofických i umeleckých smerov.

Druhou vedeckou – tentoraz skutočne vedeckou (nie „pseudovedeckou“ ako v prípade freudizmu) – teóriou, ktorá ovplyvnila myslenie a konanie intelektuálov na začiatku 20. storočia bola Einsteinova teória relativity.

ALBERT EINSTEIN (1879-1955) bol jedným z najväčších fyzikov všetkých čias. Vypracoval teóriu relativity (v roku 1905 špeciálnu, v roku 1916 všeobecnú), ktorá zmenila pohľad na svet (celkovú paradigmu) prakticky celého „civilizovaného“ (západného) sveta. Einstein mal s Freudom spoločné iba jedno – židovský pôvod, inak bol jeho pravým opakom: bol totiž skutočným vedcom, čo dokazuje okrem iného tá skutočnosť, že odmietol, aby jeho teória bola prijatá prv, ako bude experimentálne (a to opakovanely) potvrdená.⁹

Úplne inak sa správali tvorcovia a prívrženci teórií Darwina, Freuda a Marxa; namiesto toho, aby sa o niečo podobného pokúsili (zrejme sami dobre vedia, že by to bolo zbytočné) tých, čo prichádzajú s kritikou i s konkrétnymi argumentmi, svedčiacimi o tom, že pravda je iná, označujú za „slabomyseľných“, „choromyseľných“ alebo za „triednych nepriateľov“.

Od spomenutých „pseudovedcov“ sa Einstein líšil aj tým, že nebol ateistom – veril v Boha,¹⁰ hoci nebol ortodoxným židom – a tiež tým, že mal silné mravné cítěnie.¹¹

Einsteinova teória sa stala medzi intelektuálmi mimoriadne populárnou napriek tomu, že jej drvivá väčšina z nich nerozumela. „Popularizátori“ sa ju snažili vysvetľovať pomocou rôznych analógií, čo iba z vulgarizovalo podstatu teórie a ešte zväčšilo zmytky. Predovšetkým sa začali

zamieňať dva pojmy „relatíva“ a „relatívizmus“: viedlo to napokon k popieraniu absolútna úplne vo všetkom: nielen vo fyzike, ale napr. aj v poznaní a v morálke, čo bolo, pravdaže, v absolútnom protiklade so zmysľaním autora teórie relativity.

Ľudia ovplyvnení freudizmom (rovnako ako darvinizmom a marxizmom), ktorí navyše takto nesprávne chápu dôsledky Einsteinovej teórie, dospievajú k „záveru“, že „svet nie je taký, akým sa zdá“. Akým však potom v skutočnosti je? Ak sa zmyslom nedá veriť, načo rešpektovať zmyslové vnemy napr. v maliarstve, hudbe, v umení vôbec? A ak je naše konanie ovládané niečím (pudmi, superegom atď.), čo nepodlieha našej vôli, načo hovoriť o nejakej zodpovednosti alebo o morálke?

Svetové vojny 20. storočia – posledný kliniec do rakvy humanistického optimizmu

Prvá svetová vojna. Už som sa zmienil o tom, že pôvodný optimizmus humanistov, vrcholiaci v osvietenstve 18. storočia, dostal smrteľnú ranu v 19. storočí; teda štart do 20. storočia bol vo všeobecnosti neradosný. No posledné zbytky akéhokoľvek optimizmu sa rozplynuli až v priebehu Prvej svetovej vojny. Spočiatku sa mnohí mladíci, najmä tí rozmazaní, pochádzajúci z bohatších a stredných vrstiev, hnali do vojny s nadšením: zahodili gitary, vzali do rúk pušky a priam nedočkavo bežali ta, „kde iba trpaslíci a dvadsaťroční starci môžu chýbať“, pretože „národ potrebuje zmenu krvi, synovia musia povstať proti otcom, mladí musia prísť na miesto starých.“¹² Ale po dvoch rokoch pobytu v mraze alebo blate zákopov, nahánania do nezmyselných krvavých „šturmov“ alebo mučenia vtedajšími liečebnými metódami v „poľných lazaretoch“ nadšenie úplne vyprchalo, a sklamaná mládež sa opäť – akože inak – obracia proti starším, „ktorí jediní sú zodpovední za túto nezmyselnú vojnu.“

Bola to vojna, v ktorej „*žiaden zločin proti ľudskosti a medzinárodnému právu nezostal bez odplaty, a tá dosiahla často väčších rozmerov a trvala dlhšie... Ranení umierali medzi líniami; pôda bola nasiaknutá hnilobou mŕtvol... Na mori boli potápané lode obchodné, neutrálne i nemocničné... jedovatý plyn dusil a leptal vojakov, vystavených okrem toho tekutým plameňom...*“ (To bol krátky výťah z poznámok známeho britského politika Winstona Churchilla).

Na konci Prvej svetovej vojny bola teda zmenená mapa Európy, na Východe pretrvával požiar boľševickej revolúcie a v mysliach Európanov bol ešte väčší zmätok ako predtým: veľká časť ľudí sa nedokázala spamätať z hrôzy a „existencialistickej depresie“, iní žili v nádeji, že v nových národných štátoch konečne dôjde k zmene k lepšiemu, poprípade pozerali s veľkými nádejami na Východ (ešte sa totiž nevedelo, aké nové hrôzy prinesie ruská „socialistická“ revolúcia) a búrili sa (v politike i v umení) proti existujúcemu poriadku. Tieto „náklady“ a rozpory sa plne prejavovali aj vo výtvarnom umení.

Ešte je tu jedna okolnosť, na ktorú nemožno zabúdať: Prvá svetová vojna nielen spôsobila zánik svetovej veľmoci – Rakúska-Uhorska a pokorenie inej svetovej veľmoci – Nemecka, ale vynesla do popredia novú svetovú veľmoc – USA. Spojené štáty dlho odmietali zapojiť sa do európskeho konfliktu, neskôr však (približne v polovici vojny) do vojny vstúpili (na strane Dohody) a nakoniec, najmä pri ukončení a následnom novom usporiadaní Európy, zohrali vedúcu úlohu (už som sa zmienil o tzv. „Wilsonových bodoch“, ktoré boli základom pre rokovanie „parížskej mierovej konferencie“). Odteraz toto postavenie USA stále silnelo, a to zďaleka nie iba vo vojenskej a hospodárskej oblasti: zo Spojených štátov *sa stále viac a viac importujú nové názory* (náboženské, filozofické, estetické) i nové umelecké smery. Okrem toho po vojne sa časť dlhov a reparácií spláca umeleckými dielami, starými i novými: *rozbieha sa „umelecký biznis“* (veľmi výnosný); platia v ňom všetky pravidlá, ktoré sa osvedčili na trhu s iným tovarom: reklama, podvody, špekulácie atď.

Obdobie po I. svet. vojne tiež výrazne poznačila svetová hospodárska kríza, ktorá viedla k ďalšiemu zbedačovaniu biednych a radikalizácii radikálnych – vytvorila sa veľmi vhodná pôda pre vznik nielen revolúcií, ale aj fašizmu: fašistické diktatúry vznikajú v r. 1919 v Maďarsku, v r. 1922 v Taliansku, v r. 1923 v Španielsku a Bulharsku, v r. 1926 v Poľsku a v Litve, v r. 1936 v Japonsku, ale najhoršiu formu

(s najhroznejšími následkami) nadobudol nemecký fašizmus, tzv. *nacionálny (národný) socializmus* (= *nacizmus*) na čele s Hitlerom, ktorý sa dostal k moci v roku 1933.

Druhá svetová vojna. V roku 1939 vypukla Druhá svetová vojna. Jej bilanciou bolo vyše 50 mil. mŕtvych,¹³ z čoho takmer polovica bola pobitá mimo fronty (na popraviskách, v plynových komorách, pri bombardovaní alebo inom masakrovaní civilného obyvateľstva). Okrem obetí na životoch vojna priniesla nevyčísliteľné ekonomické a nenapraviteľné morálne škody. Znova sa ukázalo, na čo kresťania upozorňujú oddávna, znova sa v Európe realizoval strašný experiment, dokazujúci ľudskú zvrátenosť, demonštroval akú podobu má „pokrok“ ľudskej spoločnosti, ktorá opustila Boha a Jeho pravidlá. Jeden z najvzdelanejších a najvyspelejších národov sveta, nemecký, sa za krátku dobu nechal tak zmanipulovať Hitlerovou ideológiou, že sa v stave hroznej nenávisťi, pomsty a egoizmu vrhol do vojny, najstrašnejšej a najničivejšej v celých dejinách ľudstva. Išlo o neuveriteľnú ukážku obľudnej ľudskej zvrátenosti, keď „elita“ národov, vedci, politici a iní vzdelaní ľudia svoj dômysel (um i fantáziu, vedecké poznatky i technické možnosti) venovali na to, aby spôsobili iným ľuďom čo najviac bolesti, aby ich čo „najúčinnejšie“ mučili, čo „najekonomickejšie a najmasovejšie“ likvidovali.

Toto všetko (a mnohé iné okolnosti) pochopiteľne veľmi ovplyvnilo už predtým chorú humanistickú (t.j. na Západe prevažujúcu) filozofiu, estetiku, umenie. Výsledkom je strašný úpadok, degenerácia – agónia kultúry Západu.

Ako ďalej?

Optimizmus humanistov a ilúzie osvietenecov o tom, že vedecký pokrok a vzdelanosť privedie ľudstvo do akéhosi „ateistického raja“, teda stroskotali. Poznať to zo všeobecnej nálady intelektuálov, prejavujúcej sa okrem iného vo filozofii a umení už na konci 19. a na začiatku 20. storočia (v knihe citované názory sú plné beznádeje, sklamaní, pesimizmu, nihilizmu), a to napriek tomu, že v tom čase svet ešte nezažil tie hrozné apokalyptické udalosti, ktoré len mali prísť – Prvú a Druhú svetovú vojnu (o tom, čo priniesli, som sa stručne zmienil v časti IV.). Ak uvážime, že v oboch týchto vojnách sa najviac angažoval (Druhú svetovú vojnu dokonca vyvolal a do apokalyptických rozmerov priviedol) nemecký národ, ktorý bol oprávnené považovaný za jeden z najvyspelejších, najvzdelanejších (najcivilizovanejších), vidíme, že reči o úlohe vzdelania, vedy („vysokého stupňa civilizácie“) pri „pokroku ľudstva na ceste k jeho všeobecnému blahu“ sú veľkým nezmyslom.

Dnes už azda aj tí najväčší optimisti musia priznať, že súčasný svet (najmä svet „západnej civilizácie“, o ktorom tu uvažujeme) je chorý. Možno sú tu isté rozdiely v hodnotení závažnosti choroby, ale iste nie v konštatovaní prítomnosti choroby. Časti I. až III. boli pohľadom na „predchorobie“, ale mali sme v nich možnosť vidieť už aj prvé prodrómy choroby; v časti IV. sme mohli sledovať plne rozvinutý priebeh tejto choroby; v časti V. by sme chceli považovať o jej prognóze. Inak povedané: časti I. – III. majú charakter „retrospektívny“, časť IV. „introspektívny“ a časť V. „prospektívny“.¹⁴

I keď sme sa dosiaľ zaoberali iba niektorými príznakmi choroby – najmä stavom výtvarného umenia (konkrétne maliarstva) a filozofickými názormi estetikov –, neznamená to, že sa o stanovenie takej prognózy nemôžeme pokúsiť. Spomenuté symptómy sú totiž veľmi závažné, kardinálne, a teda významné nielen pre stanovenie diagnózy, pre posúdenie závažnosti choroby, ale aj pre stanovenie prognózy. Pravdaže, sú tu aj iné symptómy (a signy), o ktorých sa zmienim neskôr (pri zmienke o biblických predpovediach), ktoré spolu s tými, ktorým sme sa venovali dosiaľ, tvoria ucelený „syndróm“ – to už nie je iba ojedinelý príznak, to je kompletný obraz choroby.

Vysvetlím to aj inak: Sú iste mnohí, ktorí namietajú, že podľa stavu umenia, ktorému sa aktívne venuje iba pár jednotlivcov, nemožno posudzovať celú spoločnosť; veď je tu veľa ľudí, ktorí sa o umenie vôbec nezaujímajú, a sú aj takí, ktorí spomínané dekadentné „umenie“ rázne odmietajú; prečo potom „generalizovať“? Moja odpoveď znie: Je pravda, že sú tu ľudia, ktorí

nemajú (alebo nechcú mať) s „moderným umením“ nič spoločné, to však nič nemení na skutočnosti, že toto „umenie“ sa stalo „typickým obrazom dnešnej spoločnosti“ (tak ako bolo napr. umenie „quattrocenta“ obrazom talianskej spoločnosti na prelome stredoveku a novoveku, alebo ako bolo holandské maliarstvo 17. storočia obrazom spoločnosti, v lone ktorej vzniklo a vyvíjalo sa). Pravdaže, vždy boli a sú jednotlivci a skupiny, ktorí boli (sú) *iní*, akísi „outsideri“. No charakter spoločnosti ako celku neurčujú oni, ale väčšina. Tak je tomu aj dnes: hlas ľudí, protestujúcich proti súčasnej morálke, alebo tých čo odmietajú súčasné „umenie“, zaniká v hluku „modernistov“. Ved sa len podívaťme, čo sa napr. vystavuje na verejných výstavách umenia, alebo čo zo súčasného umenia zakupujú do svojich zbierok vedenia galérií; azda aj niečo iné, ako „moderné umenie“? A aké „umenie“ sa šíri cez médiá (napr. televíziu), ale tiež aj prostredníctvom diskoték, „sprejerov“ a iných „misijných kanálov“ a prostriedkov dnešných „arbitrov elegantiorum“?¹⁵

Ak v postihnutom tele žijú ešte kolónie aj zdravých buniek, neznamená to, že organizmus nie je chorý. Keď organizmus zahynie, zahynú napokon aj ony (to platí, pravdaže, pre tento svet; v tom, čo príde po ňom, platia iné zákonitosti). Zatiaľ však, kým títo zdraví jedinci (alebo ich „kolónie“) žijú, musia sa všemožne chrániť pred toxínmi, ktoré sa šíria z chorého organizmu, aby ich chorá „majorita“ nezničila alebo nepohltila, „neasimilovala“. Musia zostať verní svojmu „vodcovi“ (Mt 23,10), ktorého „kráľovstvo nie je z tohto sveta“ (J 18,36) a svojmu „Otcovi, ktorý je na nebesiach“ (Mt 6,9; 23,9); a to tak, že budú zachovávať ich pravidlá. Okrem toho by mali dbať na rady múdrych – tých, čo sú „toho istého ducha“ a čo „sa osvedčili“.

Vráťme sa však k spomínanému prognózovaniu choroby súčasného veku, k „prospektívnemu“ pohľadu na našu, západnú civilizáciu. Som odporcom akéhokoľvek „veštenia“, o nič také sa tu nemienim pokúšať. Avšak z toho, čo poznáme o vývoji kultúry našej spoločnosti – či už z dlhodobého hľadiska (napr. za posledné poltisícročie, o ktorom sme si tu hovorili) alebo z trendu, pozorovaného v priebehu jednej (poslednej) generácie – možno metódou extrapolácie pomerne spoľahlivo odhadnúť vývoj v nasledujúcom (nie príliš vzdialenom) období.

Teda **trend vývoja západnej kultúry a morálky za posledné desaťročia** (až po súčasný stav ich faktickej smrti) – to je prvý fakt, o ktorý sa možno oprieť pri stanovení prognózy chorej západnej civilizácie.

Druhým – ktorý sice môže byť spochybňovaný ateistami, ale to mu neuberie nič na jeho sile a spoľahlivosti – sú **biblické predpovede**. Prečo práve ony? Lebo

1. súčasného stavu úpadku morálky, viery a kultúry ľudstva sa týka niekoľko prorociev. A skutočnosť, že doterajšie skúsenosti ľudstva svedčia o presnom naplnení biblických prorociev, nás plne oprávňuje použiť túto „metódu“ aj v tomto prípade – v otázke pre ľudstvo najzávažnejšej, existenčnej – v otázke jeho života a smrti,
2. použiť túto „metódu“ nám priamo odporúča Biblia (Mt 24,32-33), a to práve pri očakávaní času príchodu Božieho Syna, čo je čas totožný so zánikom „nášho“ sveta. (Tomuto je venovaný Epilóg knihy.)

Odhad blízkej budúcnosti našej civilizácie na základe extrapolácie (podľa trendu jej doterajšieho vývoja).

Chcem upozorniť na niekoľko nespochybniteľných skutočností: Vývoj západnej civilizácie má vo všeobecnosti mierne vzostupný trend. Ak sa však na vec podívame podrobnejšie, vidíme, že tento „celkový“ alebo „všeobecný“ trend pozostáva z dvoch zložiek (je ich výslednou sumou): 1. z prudko (až exponenciálne) rastúceho technického rozvoja a 2. z kolísajúcej – v dlhodobom horizonte mierne, ale v poslednom čase prudko klesajúcej – úrovne kultúry (o stave umenia a morálky – hlavných zložiek kultúry – sme si uviedli dost presvedčivých faktov).¹⁶ „Otváranie sa nožnic“ medzi vysokou (a čím vyššou, tým nebezpečnejšou) technikou a nízkou (a čím nižšou, tým menej ľudstvo chrániacou) kultúrou je hrozivé, pretože okrem iného narastá nebezpečen-

stvo zneužitia technických a vedeckých poznatkov nezodpovednými, amorálnymi jednotlivcami alebo skupinami.¹⁷ Nobel i Einstein boli zhrození z poznania, k čomu „slúžia“ ich objavy, a snažili sa (každý svojím spôsobom) nejako zmierniť ich negatívne dôsledky (možno chceli „odčiniť“ zlo, ktoré nechtiac spôsobili). Bolo však už neskoro. Viacerí kresťanskí myslitelia sa pokúšali usmerniť trend smerovania ľudstva, upozorňovali na nevyhnutnosť mravnosti (nie hocijakej, ale založenej na Božích normách) pre skutočný pokrok, bezpečnosť, blaho ľudstva. Dnes, vyše polstoročia od vynájdenia a „vyskúšania“ (na „strelniciach so živými terčmi“) ničivých jadrových zbraní, v čase, keď je ich nahromadených už toľko, že môžu niekoľkokrát zničiť nielen našu civilizáciu, ale všetko živé na zemi, môžeme pokladať za zázrak, že ľudstvo ešte existuje – lebo medzi potenciálnym obrovským rizikom a jeho premenením sa v desivú realitu je iba maličký krôčik, a tento sa (úmerne so spomenutým „otváraním nožníc“) stále znižuje; všetko nasvedčuje tomu, že kritický bod strašného „big-bangu“ (tentoraz nie iničiálneho, ale „ultimálneho“)¹⁸ sa priblížil „na dosah“ jednej generácie.

Na viacerých miestach tejto knihy si čitateľ mohol prečítať rôzne názory estetikov i umelcov; tie, ktoré sú uvedené v časti IV. a týkajú sa teda „moderného umenia“ sa často zmieňujú o „slobode umelca“ – zaznieva z nich veľmi hlasné *volanie po slobode ponímanej v absolútnom zmysle* (je to dosť zvláštne, ak uvážime, že po „absolútnej slobode“ volajú práve tí, ktorí všetko iné – napr. pravdu, morálku – relativizujú) – kričia tak hlasno o slobode iba preto, aby „odvodnili“ anarchiu, svoje „oslobodenie sa“ od všetkých morálnych noriem, alebo aby „vysvetlili“ absurditu, nezmyselnosť svojich „umeleckých diel“. Druhým nápadným znakom, ktorý je spoločný všetkým „moderným maliarom“ (a „umelcom“ vôbec) je *vyhybanie sa poctivej práci*. Niektorí si to otvorene priznali (pozri príklad Picassovho „portrétu“ jeho milenky alebo techniku Pollockovej „malby“, o ktorých som sa zmienil v časti IV.), u iných je to evidentné z ich primitívnych, „abstraktných“ (nič nepredstavujúcich) „diel“, pozostávajúcich z niekoľkých náhodných kriviek a neusporiadaných farebných škvŕn (práve k tej „náhodnosti“ sa mnohí hrdó hlásili). Pravdaže, taký postoj k slobode a k poctivej práci nie je záležitosťou iba umelcov, ale je to, žiaľ, všeobecný jav, zlovestná epidémia, ktorá zasahuje čoraz viacej ľudí: spočiatku to bolo pár intelektuálov, dnes je takýto postoj „bežný“ i u prostých ľudí. Niet sa čomu diviť, veď odolať náporu sústredenej propagandy, indoktrinácie dokážu len veľmi silní jedinci; nie je totiž ľahké zostať čistým, ak je človek obklopený morom bahna. A predsa, ako som už naznačil, existujú ešte „kolónie zdravých buniek“, resp. „ostrovy nádeje, viery, lásky“, hoci sú malé a roztrúsené. Sú to kresťania, žijúci dnes vlastne „v diaspore“: ich „ostrovy“ sú obklopené oceánom pohanov a ateistov (podobne ako v prvotnej cirkvi, ako v apoštolskej dobe), preto potrebujú pomoc a radu. Majú siце Pismo, ktoré má byť hlavným zdrojom ich motivácie, hlavným usmerňovateľom ich myslenia a konania, ale i tak potrebujú povzbudenie a radu; veď aj v prvotnej cirkvi apoštoli písali listy (epištoly) zborom, aby ich povzbudili a usmernili. A kto môže povzbudiť kresťanskú „diasporu“, kto jej môže poradiť, ak nie tí, čo sa osvedčili a majú autoritu. Preto som vybral práve takých – tri osvedčené autority: jeden z nich žil v 17. storočí, dvaja v devätnástom. Prečo som nevybral súčasníkov? Pretože 19. storočie je vlastne posledným storočím kultúry, umenia a filozofie Západu. Od prvej ukendy 20. storočia sa totiž takmer napospol stretávame už iba s chorou filozofiou a s chorým umením (tie ojedinelé zjavy, ktoré kde-tu ešte pretrvali, majú príliš slabý hlas a autoritu).

Túto časť knihy teda ukončím myšlienkami („radami“) troch veľkých kresťanských mysliteľov – Komenského, Ruskina a Tolstého. Možno sa niekomu budú zdať ich návrhy utopické, možno niektorí budú namietat', že už samotný fakt, že sa ich „projekty“ dosiaľ nerealizovali, svedčí o tom, že sú neuskutočiteľné. Do istej miery sú tieto námietky opodstatnené: návrhy („projekty“) týchto troch veľikánov sú naozaj neuskutočiteľné v celosvetovom meradle, hoci ich autori ich mysleli naozaj takto („globálne“, celosvetovo); žili totiž v dobe, ktorá bola ešte

poznačená optimizmom humanizmu. Dnes však je zjavné (už sme si v tejto knihe o tom podali dosť dôkazov), že svet ako taký (vo svojom celku) morálne a kultúrne degeneruje, speje k deštrukcii (a nakoniec k zániku), a preto ľudia, čo by robili čokoľvek, ho nezachránia, ani nezmenia k lepšiemu (riešenie v rukách Stvoriteľa, nášho nebeského Otca). Avšak pre už spomínané „ostrovy nádeje, viery a lásky“, „kolónie zdravých buniek“ (spoločenstvá ozajstných kresťanov) sú „projekty“ týchto kresťanských mysliteľov uskutočniteľné a užitočné. Teda práve pre ne, pre tieto „ostrovy“, „kolónie“, som sa ich rozhodol tu uviesť.

Každý z troch spomenutých autorov sa zaoberá inou oblasťou ľudského konania, a predsa v ich hodnotení situácie a v návrhoch riešenia problémov ľudstva je niečo spoločné: ako najväčšiu prekážku na ceste k blahu a spokojnosti ľudstva vidia egoizmus, elitárstvo, pýchu jednotlivcov a skupín; a ako jedinú cestu k odstráneniu problémov ľudstva, vidia uplatnenie hlavných zásad kresťanského učenia: *lásky k Bohu a blížnym* (Mk 12,30-31), t.j. rešpektovanie etických (ale aj iných) Bohom ustanovených zásad a uplatňovanie medziľudských vzťahov, založených na solidarite, súcite, vzájomnej pomoci a na spolupatričnosti (spojenectve) – na synovstve voči Bohu a bratstve voči ľuďom. Teda pravý opak toho, čo dnes vo svete panuje a čo sa aj verejne propaguje (v psychológii, pedagogike, sociológii, politike, ekonomike), pravý opak darvinizmu (učenia o „prírodzenom výbere“) v medziľudských vzťahoch, teda dravej konkurencie, boja medzi jednotlivcami a skupinami, v ktorom „prežívajú iba silní“ (a bezohľadní).

Epilóg knihy ponúka pohľad na isté skutočnosti dnešného sveta (aspoň tej jeho časti, ktorá je označovaná ako „západná civilizácia“), ktoré síce nepatria do sféry umenia, ale svedčia rovnako o úpadku morálky, a vôbec duchovných hodnôt súčasného sveta; okrem toho sú tu opísané ďalšie neklamnú, v Biblii predpovedané príznaky konca.

O tom, že tento náš svet speje k svojmu koncu, azda nepochybuje nikto – ani ten najväčší optimista, ani ten najzarytejší ateista –, kto má aspoň tie najzákladnejšie informácie (a teraz momentálne nemám na mysli náboženské učenia, ani filozofické špekulácie, ani spoločensko-vedné prognózy, ale prírodovedecké poznatky). Okrem nebezpečenstiev „prírodných“ sú tu však aj mnohé „samovražedné“ (sebazničujúce) tendencie a aktivity ľudí. Tie, zdalo by sa, by „pri dobrej vôli“ bolo možné eliminovať alebo aspoň minimalizovať. Avšak dosiaľ všetky pokusy zlyhali. S absolútnym nezdarom sa stretli rôzne projekty humanistov (ateistických, pohanských i kresťanských) na vybudovanie „ríše všeobecného blaha“: ľudstvo sa napriek snahám minulých i súčasných politikov, filozofov i novodobých „prorokov“, naďalej, a to čím ďalej, tým prudšie, rúti nielen k svojej mravnej a kultúrnej, ale i k existenčnej záhube. V tejto situácii by bolo nezodpovedné tieto skutočnosti iba konštatovať a neupozorniť aj na jediné možné východisko – na záchranu, ktorú ponúka Ten, kto nepatrí medzi „pasážierov potápajúcej sa lode“ a kto jediný môže poskytnúť nielen „záchranný člň“, ale hlavne pokojný, nádherný „prístav“ všetkým topiacim sa. Práve toto je obsahom epilógu.

Poznámky.

- 1 Táto kniha obsahuje 160 strán textu a obrazovú prílohu s viac ako 300 fotoreprodukciami umeleckých diel. Blížšie informácie o nej (vrátane rozsiahlych ukážok textu i obrazovej prílohy) si môžete pozrieť na internete, a to na webovej adrese www.knihy-benjan.sk.
- 2 To platí nielen o období, ktoré tu líčime, ale všeobecne, teda aj o dnešnej dobe.
- 3 Bolo by možné uviesť desiatky konkrétnych príkladov, spomeňme však aspoň rodinu Borgiovcov: pápeža Alexandra VI., vlastným menom Rodrigo Borgia (1431-1503), jeho syna Cesarea (bol „vzorom“ Machiavellimu pri písaní jeho „Vladára“) a dcéru Lucreziu. Všetci traja sú smutne známi svojou nemravnosťou, perverznosťou, krutosťou (vraždami), skrátka tými najhoršími vlastnosťami a činmi. Pritom, treba povedať, že aj oni (najmä Lucrezia) boli podporovateľmi umenia. Aj tento fakt niečo hovorí (aspoň nepriamo) o vtedajšom umení.
- 4 Veľkú „zásluhu“ na šírení tohoto nového náboženstva mali najmä spočiatku filozofi–spisovatelia (napr. Voltaire a i.), franc. encyklopedisti, a neskôr (hlavne v 19. stor.) aj ateistickí prírodovedci (najmä Darwin).
- 5 Napr. vo Veľkej franc. revolúcii a v početných revolúciách 19. storočia.

- ⁶ Agónia je „smrteľný zápas“, *skonávanie*.
- ⁷ Doslovný preklad slova exitus je „východ“, resp. odchod, bežne sa však ním rozumie *smrť*.
- ⁸ Všimnite si, že i dnes sa veľmi často za zločiny obviňuje prostredie, okolnosti, nie samotný delikvent: „príčinou“ zločinu je vraj to, že páchateľ je nezamestnaný, mladistvý, že pochádza z takej či onakej rodiny, alebo dokonca to, že zdedil „agresívne gény“. Isteže výchova je dôležitá, ale nemožno ňou zakryvať zodpovednosť človeka. Aj medzi spôsobom života a konkrétnym činom (napr. zločinom) človeka môže byť súvislosť, nie však príčinná, ale taká, že oboje je dôsledkom jeho zvrátených postojov (v „biblickej terminológii“: jeho hriešneho „srdca“), za ktoré je plne zodpovedný.
- ⁹ Prvýkrát bola potvrdená v r. 1919 (pri zatmení slnka) Eddingtonom, druhykrát v r. 1922 Campbellom, tretiu overovaciu skúšku (červený posun) urobila hviezdáreň na Mount Wilson; nasledovali ďalšie a ďalšie verifikácie.
- ¹⁰ Ako dôkaz uvediem niekoľko citátov Einsteinových výrokov: „Každý hlboko zmyšľajúci prírodovedec musí mať nejaký druh náboženského presvedčenia, lebo si nemôže predstaviť, že on by bol tým prvým, kto prišiel na neobyčajné súvislosti, ktoré zistil v prírode. V nepochopiteľnom vesmíre sa totiž zreteľne prejavuje bezhraničná Inteligencia.“ „Dost' rozšírená mienka, že som ateista, je veľký omyl. Kto by takúto domnienku vyvodzoval z mojich teórií, nepochopil z nich vôbec nič.“ „Verím v jedného, osobného Boha a môžem s čistým svedomím prehlásiť, že počas celého svojho života som nikdy neuznával ateistickú filozofiu. Už ako študent som odmietal vedecké stanovisko osemdesiatych rokov (19. storočia) a pozerám sa na vyvojovú teóriu Darwina, Haeckela a Huxleyho ako na čosi beznádejne zastaralé.“ „Pravdepodobnosť náhodného vzniku života je rovnaká ako pravdepodobnosť vzniku kompletného slovníka nemeckého jazyka následkom výbuchu v tlačiarňach.“ „Moje náboženstvo spočíva v pokornej úcte voči nekonečnej duchovnej bytosti vyššej podstaty, zjavujúcej sa v malých jednotlivostiach, ktoré sme schopní poznávať našimi slabými a nedostatočnými zmyslami...“ „Som pevne presvedčený, že ľudstvo by sa bez náboženstva dnes nachádzalo na barbarskom stupni vývoja. Spoločenský život by bol poznačený nepredstaviteľným primitivizmom... boj všetkých proti všetkým – tento prastarý ľudský inštinkt – by pôsobil oveľa drastickejšie ako dnes. Bolo to práve
- ¹¹ Okrem iného sa napr. intenzívne zasadoval proti používaniu jadrových zbraní, pri konštrukcii ktorých boli vlastne využité (skôr zneužitá) niektoré výsledky jeho objavov.
- ¹² Takéto boli apely vtedajších propagandistov (napr. nemeckého kritika a historika Arthura Moellera van den Brucka, z ktorého citujem) – zdroj „nadšenia“ mladých ľudí.
- ¹³ Na porovnanie: je to približne toľko, koľko obyvateľov má Francúzsko (alebo tri stredo európske štáty – Poľsko, Česko a Slovensko – dokopy).
- ¹⁴ Slová „introspektívny“ a „prospektívny“ tu požívam v trochu posunutom význame: introspektívny = skúmajúci pravý stav súčasnej spoločnosti; prospektívny = výhľadový (v zmysle zameraný na budúcnosť).
- ¹⁵ „Rozhodcov vo veciach vkusu“ (čiže tých, ktorí v podstate určujú, čo je „moderné“).
- ¹⁶ *Civilizácia* = stupeň rozvoja spoločnosti, pozostávajúci z technického pokroku a kultúrnej úrovne. *Kultúra* = súhrn duchovných hodnôt spoločnosti, resp. úroveň jej dokonalosti v etickej a estetickej oblasti (prejavuje sa teda najmä v stave morálky a umenia).
- ¹⁷ K tomu došlo neraz aj v dávnej histórii. Minulé civilizácie však nikdy nezahŕňali celý svet, ale len isté oblasti, a obmedzené možnosti komunikácie (prekonávania vzdialeností a prenosu informácií) nemohli viesť ku globálnym (celosvetovým) účinkom vtedajších javov (či už pozitívnych alebo negatívnych); toto sa dnes zásadne zmenilo: každý významný jav (pozitívny i negatívny) môže mať v krátkom čase globálne (celosvetové) dôsledky.
- ¹⁸ Nie toho, ktorý (údajne) „bol na počiatku“, ale toho, ktorý „bude na konci“ (t.j. ukončí tento svet)

M.B.B.

Morálka, viera, pravda i krása

sú obsahom PDF a PPS dokumentov

(„prezentácií“), ktoré si môžete
bezplatne stiahnuť z:

<http://www.knihy-benjan.sk/pps.htm>

Pozn.: Ak si na tejto web-stránke (v sekcii „Prejst' na“) zvolíte voľby
„anotácie kníh“ alebo „zoznam a cenník kníh“, prejdete do

ponuky kníh

s duchovnou a niekoľkými titulov aj s medicínskou (lekárskou) tematikou.

MBB